

РЮРИК ТА АСКОЛЬД

Рюрик та Аскольд, два таємничі імення, що їх називає наш літопис. Обидва правили одночасно, в другій половині IX ст., один на півночі Східньої Європи, а другий на півдні її. Обидва прагнули поширити свої володіння, підкорити сусідні племена. З діяльності обох князів історіографія розпочинає історію: Рюрика — Росії, Аскольда — України. Туман вкриває їх походження, їх діяльність, їх взаємини, поки року 882 Олег — теж таємнича постать нашої історії — забиває Аскольда, щоб посадити на княжий престіл Києва нібито сина Рюрика, Ігоря. Це оповідання не з'ясовує нічого з історії IX стол., а, навпаки, вносить ще більше плутанини, розібратися в якій не можуть історики протягом понад 1000 років. Ця неймовірна, фантастична байка породила легенди, що лягли в основу різних історичних шкіл. Маленький історичний вікінг, яких багато мандрувало в IX ст. по Європі, єдиний з усіх, піднесений був до височини основоположника держави, основоположника династії, основоположника багатьох аристократичних родів Московської та Російської держави, що пишалися походженням від "Рюриковичів".

Звичайно, я далека від претенсії внести щось нове в цю складну історіографію, але хочу кинути промінь в це минуле, вкрите туманом.

Рюрик (856 ? — 879 ?)

Ім'я Рюрика викликало й викликає до наших днів найбільше різноманітних тлумачень, суперечностей, дискусій, гіпотез.

Об'єднуючи відомості різних джерел, головним чином літописів, історію Рюрика можна подати в стислому викладі так. З середини IX ст. скандинавські здобичники знайшли шляхи до території ільменських слов'ян та фінських племен, що жили між Балтицьким морем та горішньою Волгою, звідки йшов "бурштиновий" шлях Волгою до Каспійського моря. Їхнє здирство викликало повстання населення, яке за одними відомостями вигнало їх, за іншими — відмовило платити

"данину". Це були чужі, меря, весь, слов'яни, кривичі. Так подає перелік цих племен літопис. Він цікавий тим, що на підставі його можна уявити собі приблизні межі території, де запанували варяги.¹

За деякий час ці племена "покликали варягів". За найдавнішими редакціями літописів, вони "идоша за море по варяги". В пізніших редакціях, *Нестора Літописця*, додано, що звернулися до Рюрика, і він прийшов з двома братами Синеусом та Трувором. Літопис датує початок князювання Рюрика так: "Поченшу Михаилу III царствовати, нача прозиватися Русская земля". Візантійський цар Михаїл III почав самотійно царствувати року 856; можливо, що цей рік відповідав початкові князювання Рюрика.²

Рюрик спочатку "сів" у Ладозі року 862, перейшов року 864 до Ізборську, року 866 - до Новгороду.³ Історик XVIII ст. В. Татіщев, що користався найстаршим новгородським літописом, складеним єпископом Іоакимом, писав, що 869 року в Новгороді було повстання проти Рюрика, і вождь його хоробрий Вадим був забитий, а повстання придушено. Після того багато варягів втекло з Новгороду до Києва.⁴ Року 879 Рюрик помер.

Цими стислими відомостями обмежуються літописи. Відомості ці дають надто мало, щоб уявити собі походження Рюрика, а головне — його діяльність. Друге питання менше цікавило дослідників, але перше — про походження Рюрика викликало багато гіпотез і стало основою для теорій про походження Русі та князівської династії. Цікавий матеріал дав т. зв. *Іоакимовський літопис*, який на велику шкоду для науки загинув під час пожежі в монастирі в Тульській губернії. Цим примірником, очевидно єдиним, користався В. Татіщев. У тому літопису оповідалося про первісну слов'янську династію, що правила в Новгороді: по смерті князя Гостомисла прикликано його внука Рюрика; таким чином Рюрик був напівслов'янин — його батько швед.⁵

Брак відомостей про Рюрика редактори літописів уже в XII ст. почали виповнювати різними додатками, про що буде мова далі.

Наслідком цих додатків поволі маленький вікінг, князь північно-східньої частини Європи перетворювався на основоположника величезної держави Русі, а далі — Московської, а далі Російської.

Цікаві додатки, що були зроблені до тексту *Повести временних лет* у Москві, коли великий князь Василій III, намагаючись піднести значення Москви — III Риму та Московської династії великих князів, що вела себе від Рюрика Новгородського, наказав митрополитові Спиридонові обробити відповідним чином генеалогію князів. Спиридон вивів її від фараона єгипетського Сезостриса; прямими нащадками його були нібито цар Август та його брат Прус. Від імени його називається

Пруська земля. Нашадком Пруса був Рюрик, і таким чином рід його йде від Сезостриса. Ця фантастична генеалогія дістала апробацію в Москві, її далі розробляли в *Сказанні о князях Владимирских* і в *Степенній книзі* за Івана IV. В *Никоновському літописі*, складеному за Івана IV, до слів літопису "придоша три брати" додано "ИЗ НЕМЕЦЬ". Так покладено міцну підвалину до теорії про німецьке, або норманське походження Рюрика.⁶

Понад 200 років ведуть історики полеміку про походження Рюрика та значення "Руси", від якої чи з якою прийшов він. З XVIII ст. запанувала так звана норманська теорія, за якою Рюрик та його брати були варяги - нормани. До німецьких академіків (Баєр, Міллер, Шлецер) приєдналися російські історики, як М. Карамзін, навіть С. Соловйов. Норманська теорія ще в XVIII ст. викликала протести збоку істориків-антинорманістів, починаючи з М. Ломоносова. Блискучі праці істориків, так званих антинорманістів, як С. Гедеонов, І. Забелин, Д. Іловайський, не могли підірвати довір'я до норманської теорії. Після Другої світової війни совєтські вчені багато зробили для обґрунтування антинорманської теорії, починаючи від праць археологів Б. Рибакіова, М. Артамонова, М. Браїчевського та істориків М. Тихомирова, А. Насонова та інших.

На еміграції виявили великий інтерес до особи Рюрика та його походження такі російські вчені, як В. Мошин, Н. Беляєв, П. Струве, П. Ковалевський, барон М. Таубе, Г. Вернадський.⁷

Українські історики в більшості виступали, як антинорманісти: М. Максимович, М. Костомаров, В. Антонович, М. Грушевський, Д. Багалій, С. Шелухин, В. Пархоменко та ін. Проте, дехто з українських істориків стояв на ґрунті норманської теорії, як С. Томашівський, М. Кордуба, Б. Крупницький, М. Чубатий.

Інтерес і наукова вартість цієї полеміки полягає не в тому, якого був походження Рюрик. Це має такий самий академічний інтерес, як питання походження дому Мервінгів чи Мендовга. Бо яке відношення до історії України, Москви, Російської імперії має походження та сама біографія Рюрика, Ладожсько-Новгородського князя? Історичні події в кожному з племен східних слов'ян, а ще більше фінів, розгорталися так або інакше власним шляхом.

Реєстр племен, що прикликали Рюрика або були завойовані ним, однаково, чітко позначає межі майбутніх володінь Рюрика. Цілком зрозуміло, коли інтерес, навіть культ, як основоположника Новгородської великої держави, буде підносити ім'я Рюрика. Український історик В. Пархоменко ще 1924 року чітко зазначив історичну роль Рюрика: "Ім'я Рюрика, що його зберегли північні традиції, єлише ім'я якогось північного князя, одного з тих безбарвних

імен історії, які випадково кристалізувалися любов'ю літописців та істориків — тільки князя, який мав значення для історії Ладоги-Новгорода".⁸

Не можна забувати, що Новгородська земля, цей славний "Господин Великий Новгород", єдина на сході Європи республіка, весь час суперничала з Києвом. Ніколи не називали себе в Новгороді "Руссю", Русь — це Київщина. Не хотіли приймати князя з призначення київського великого князя, але погоджувалися, щоб княжив у них "викормлений" — вихований ними спадкоємець великого князя. "Хай приїде твій син, якщо має дві голови", — сміливо відповіли представники Новгорода Великому князеві Святополкові II, що хотів надіслати небажаного ним князя. Самих князів перетворили вони на безбарвних політичних командувачів війська. А наслідком "викормки" князів були єдині в історії Русі шлюби князів з дочками посадників.⁹ Лише новгородський єпископ мав звання архиєпископа та білий клобук. Не можна забувати жорстокої боротьби Москви з Новгородом, що закінчилась тільки в 1478 р. кривавим розгромом Новгородської республіки.¹⁰

Тому цілком безпідставним є твердження, що заснування Новгородського князівства Рюриком було заснуванням Російської держави, що було відзначене спорудженням у Новгороді пам'ятника "1000-ліття Русі".

Тим більше є незрозумілим безапеляційне визнання Рюрика істориками-норманістами і істориками-антинорманістами, навіть українськими, за основоположника князівської династії України-Руси та Москви. Переконавання в цьому зв'язку було таке міцне, що навіть після того, як вигасла династія Мономаховичів у Москві і обрано царя з нової династії, обґрунтували цей вибір спорідненням з Рюриковичами або — фактично — Мономаховичами.

Легенда про походження Ігоря від Рюрика і споріднення або духовий зв'язок його з Олегом, а Олега з Рюриком являє одну з цікавих проблем історії України, бо цією проблемою узаконюється інша, ширша проблема — про єдність "Руської держави" ще за часів Рюрика і протягується нитка, що має зв'язати в одне ціле Україну-Русь, Білорусь, Новгородське князівство з Володимиро-Суздальським князівством та Московським царством. Це — спроба довести, що Східня Європа була ще в IX ст. об'єднана єдиною владою князя Рюрика.

Аскольд (850 ? — 882 ?)

Ім'я Аскольда, сучасника Рюрика, так само вкрите густим туманом, але в значній мірі цей туман штучний: тоді як відносно Рюрика походить він від браку відомостей, відносно Аскольда — від того, що чимало відомостей знищили пізніші редактори літописів.

В літописі ім'я Аскольда завжди зв'язано з іменем Дира, який виступає нібито як сучасник, співправитель його, а проте з інших джерел видно, що вони правили не одночасно.

Вперше згадує літопис ім'я Аскольда в такій концепції: під час панування в Києві хозар проїздили Дніпром "воєводи" Рюрика Аскольд та Дир із дружинниками і, довідавшись, що в Києві немає князя, зайняли його і стали княжити, усунувши хозар.

На відміну від історії Рюрика, від якої не збереглося жадних відомостей, одночасна доба правління Аскольда багата на різноманітні факти, що не ввійшли, а може, краще сказавши, були викреслені з літопису.

Спільним в біографіях Рюрика та Аскольда є непевність щодо походження їх. Багато істориків вважають, що, незалежно від того, які були зв'язки з Рюриком, він був "варяг". З істориків останніх часів М. Таубе визнає безсумнівним норманське походження Аскольда, але будує цікаву теорію про те, що походив він з іншого місця і прибув до Києва іншим шляхом — Двіною.¹¹ За варяга вважав його І. Крип'якевич (Холмський).¹² Дуже цікаві погляди істориків, що вважали Аскольда за українця, а дехто — за потомка Кия, останнього представника слов'янської династії. Потомками Кия визнає Аскольда і Дира М. Чубатий.¹³

Питання про походження Аскольда, дуже важливе взагалі, в даному разі не має значення. Важливішим є, що саме він зробив. За відомостями *Ніконовського літопису* Аскольд і Дир "воєваша полочан и много зла сотвориша". Наступного року "избиша множество печенег Оскольд и Дир". *Воскресенський* та інші літописи повідомляють, що року 867 Аскольд воював з деревлянами та уличами. Всі ці факти свідчать, що Русь за Аскольда була сильною державою, яка намагалася поширити свої кордони від Полоцької землі до уличів, що жили тоді між Дністром і Дунаєм. Дуже важливий факт зберігся в *Ніконовському літописі*: був забитий болгарами син Аскольда. Не сказано, якими — дунайськими або волзькими, але в усякому разі це свідчить про війну з тими чи іншими. Цілком відповідають цій картині слова патріярха Фотія, що напали на Царгород 860 р. руси, які підкорили своїх сусідів і наважилися навіть піднести руку проти Ромейської держави.

Такою виглядала держава Аскольда. Року 860, 18 червня, Аскольд напав на Візантію, скориставшись з відсутності імператора Михаїла III. Він привів флоту, що мала від 200 до 300 човнів, на кожному з яких було по 40 чоловіка — себто від 8000 до 12000 чоловіка. Щоб зібрати таке військо, треба було мати велику державу. Патріярх Фотій у своїх посланнях яскравими барвами малює той жах, що його зазнало населення

Царгороду під час облоги русами, і тільки заступництву Богородиці приписує врятування міста.¹⁴

Могутня держава Аскольда відзначена була не тільки війнами. Цісар Константин Порфірогенет написав був біографію свого діда, Василя Македонця, що забив Михаїла III і став цісарем року 867. Константин пише, що за Василя укладено перший договір з русами — очевидно 874 року, себто за Аскольда. Але це не був єдиний договір. Року 906 підписано в Рафельштеті, в Баварії, митний договір з русами, що встановлював умови торгівлі з ними, розмір мита тощо. Цей договір був підтвердженням іншого, який укладено за Людовика Німецького або Людовика Дитини, себто в 860 - 880-их роках. Ясно, що цей договір міг бути укладений з державою, а не збіговиськом людей.

Таким чином за Аскольда Київська держава не тільки поширила свої кордони, підкоривши сусідні племена — від полоцьких кривичів до уличів, змусила тремтіти Візантію, а також уклала мирові договори з найбільшими державами Європи — Візантією та Німеччиною.

З добою Аскольда зв'язана велика подія в історії України: охрищення. Ця подія не викликає жадного сумніву: про охрищення Руси виразно писав патріярх Фотій у своїх посланнях. Це згадував Константин Порфірогенет в біографії Василя Македонця.¹⁵ Крім слів патріярха Фотія та цісаря Константина, маємо чимало інших доказів охрищення Руси за Аскольда. Це припущення допомагає розв'язати складний вузол літописів з приводу імени першого митрополита чи архієпископа Київського Михаїла, якого не вдається пов'язати з відомими митрополитами київськими після охрищення часів Володимира. В літописі Іоакима, в тому примірнику, що був в руках В. Татіщева й загинув від пожежі, вирвано два аркуші, де оповідається — як видно з тексту попередніх аркушів — про охрищення за Аскольда. Наступний аркуш починається з закінчення речення (початок був на знищеній сторінці): "а Михаїл пішов до Болгарії, славлячи Бога". Можливо це й був той таємничий митрополит Михаїл, місце якому не можуть знайти історики.

Збереглася народна традиція, що вважає Аскольда за християнина. Вона дає йому ім'я Миколая, дуже рідке в давній історії Церкви України. Вважає його за "блаженного".¹⁶ Над Дніпром у Києві, на місці, де було Аскольда поховано, була т. зв. Аскольдова могила, біля якої виріс великий цвинтар з церквою в ім'я св. Миколая. 1935 року цей цвинтар перетворено на "парк культури".

Дуже цікава пам'ятка Аскольдової доби — це так звані Звіринецькі печери, знайдені 1914 року на передмісті Києва, Звіринці. Там виявлено дві церкви: одна, присвячена св. Михаїлові, друга — св. Василеві. Є

припущення, що перша присвячена святому патрону митрополита Михаїла, а друга — патрону цесаря Василя, Македонця, який сприяв охрищенню Руси.¹⁷

Спадщина Рюрика та Аскольда

До 882-го року мали ми в різних літописах стислі, уривчасті відомості про Рюрика та Аскольда. Дещо, відчувається, загинуло, чогось не вистачає для повноти уяви. Проте, все було правдиве, хоч і надто стисле. На півночі була невелика держава Рюрика, де переважав фінський елемент. Не здобула ця держава слави, навіть у скандинавських джерелах не вважали її за могутню, велику. На півдні була велика держава Аскольда, що об'єднав багато слов'янських племен, створив військо, яке примусило тремтіти Візантію, укладав договори з найбільшими державами Європи, прийняв християнство сам і заснував першу ієрархію в Києві. Жадного натяку на підлеглість Аскольда Рюрикові не зберегли джерела.

З 882 року починається фантастичне оповідання, що несподівано утворило традицію.

Року 879 (?) вмирає Новгородський князь Рюрик. Залишає нібито малого сина Ігоря. За одними літописами, старішими, швагер Рюрика, Олег, нібито брат його жінки, за молодшими — воєвода, татор Ігоря, бере цю дитину й пливе шляхом "з варяг до греків" на південь. Підкоряє Смоленськ і року 882-го підпливає Дніпром до Києва. Викликає Аскольда — нібито прибули гості з крамом, показує йому Ігоря, як сина Рюрика, і забиває Аскольда, як узурпатора. Вже в цьому оповіданні суцільна фантазія. Нашо було Олегові тягнути малу дитину в небезпечну дорогу? Яке враження міг справити на киян син Рюрика? Що взагалі спільного мали вони з Новгородським князем? Видно, що ця легенда приховала дійсність: завоювання Києва вікінгом Олегом, під час якого міг дійсно загинути Аскольд.

За літописом почалося регентство Олега, яке тривало з 882 до 912 року, себто Ігор, задля якого Олег захопив Київ, чекав спокійно 30 років, поки йому сповнилося 35-36 років життя.

Правління Олега "Вішого", як називає його літопис, було знаменною добою: він підкорив сусідні племена, чого не встиг зробити Аскольд, а головне успішно ходив на Візантію і на знак перемоги "прибив щит на брамі Царгороду". Року 911 уклав договір з Візантією.

Ім'я Олега овіяне легендами, в цілому не сприятливими йому: в цих легендах почувається вороже ставлення до насильника, окупанта, починаючи від підступного вбивства Аскольда. Смерть Олега теж фантастична: йому пророкував його "волхв", що має вмерти від

власного коня. І дійсно, через кілька років після смерти коня Олега вкусила гадюка, що виповзла з кінського черепа. Цікаво, що літописець нічого не знає про смерть Олега. В Новгородському I-му літописі сказано так: "іде Олег до Новгороду і звідти до Ладоги. Інші кажуть — за море". Тому й невідомо, де його могила — одна в Ладозі, а дві в Києві? Цей літописець виявив повну байдужість до "героя"-князя.¹⁸

Довголітнє правління та наявність трьох могил дають підстави дослідникам припускати, що був не один князь Олег, який інтронізував сина Рюрика, Ігоря, як законного спадкоємця, а було принаймні два, а може й три Олеги, і один з них був "Віщий".

Цей коментар нищить остаточно "традицію", що Ігор був сином Рюрика, і підказує гіпотезу, що Олег, норвезький чи шведський вікінг, захопив Київ, де, можливо, була опозиція проти християнства, що його намагався ввести Аскольд.

Справу реконструкції літописного оповідання ускладнює ім'я Дира. Що він не був забитий разом з Аскольдом, вказує місце поховань: Аскольда — біля Угорського урочища, а Дира — за церквою Ірини.

Це дає підстави розділяти смерть обох князів і припускати, що Дир княжив окремо. Принаймні арабський письменник Масуді називає Дира могутнім князем Русі.¹⁹

Дуже важливо, що літопис, описуючи події, в яких нібито брали участь Аскольд і Дир, вживає однину, а не двоїстої форми: "іде Аскольд и Дир", "быша Аскольд и Дир"...²⁰

Можливо, що Дир правив після Аскольда, а можливо — після Олега. Це, власне, справи не змінює. Літопис встановлює, що Ігор почав княжити після Олега (одного з Олегів) року 912-го. За літописним рахунком йому було років 34 (оскільки він був сином Рюрика, що помер року 879-го) або вірніше років 35, 36, бо не міг Олег везти немовля.

Вмирає він року 945-го, мавши 67, 68 років. Залишає вдову Ольгу, з якою, за літописом, одружився ще 903-го року, та сина Святослава. Року 946-го він був настільки "дитеск", що не міг кинути списа, який вдарив його коня по ногах. Таким чином мав він років шість, себто народився через 30 років після шлюбу, коли Ігор мав 60, 62 роки.

Така елементарна хронологічна схема князювань після Аскольда. В очі впадає штучність її, яка дає підстави вважати, що всі ці особи — Рюрик, Олег, Ігор, можливо — два Олеги, навіть два Ігорі князували, можливо робили все те, що приписує їм літопис, але не були нічим зв'язані між собою, а якщо дійсно так — розпадається штучна концепція: Ігор — син Рюрика. Її розбиває втручання в цю концепцію талановитого вікінга Олега, що не мав нічого спільного ні з Рюриком, ні з Ігорем. А

якщо так — зникає друга концепція, що жила тисячу років: походження князівського дому Русі від Рюрика, монопольність цього походження.

Ця концепція-зменшення значення Рюрика, як "основоположника" князівської династії, "першого володаря Русі", деградація його до правдивої ролі тимчасового князя Новгородської землі, знаходить все більше визнання серед істориків не лише України, а також і російських. Професор П. Е. Ковалевський в одній з останніх праць чітко вказує місце його, як обласного князя. Він пише, що майже неможливо твердити, що Ігор син Рюрика. Рюрик помер року 873 або 879, Ігор народився р. 855, але вірніше року 885. Він підкреслює, що Рюрик швед та Олег-норвежець не мали нічого спільного. Перед захопленням Києва Олегом тут правила місцева династія, представником якої був Аскольд.²¹

Висновки

Підсумовуючи думки, надто стисло, надто побіжно подані вище, можна зробити з них такі висновки:

1. Рюрик Новгородсько-Ладозький не мав жадного відношення до Київської Русі, де правив його славний сучасник Аскольд.

2. Рюрик не мав жадного зв'язку ні родинного, ні державного з князями Олегом та Ігорем.

3. Олег, що забив Аскольда, як "узурпатора" влади, яка належала "за правами спадкоємства" синові Рюрика, Ігореві, самовладно тримав цю владу в своїх руках протягом 30 років.

4. Ігор, що непомітно прожив 30 років, виявив себе як войовничий князь і помер у віці понад 60 років, залишивши сина Святослава, що безболісно успадкував його владу у віці біля 20 років.

З цих висновків постають цікаві проблеми. Немає сумніву, що первісна редакція літопису зазнала ґрунтовних змін, які мали не випадковий характер. Цілком зрозуміло, що коли редакторами літопису стали люди, що намагалися показати єдине джерело християнства — охрищення Русі за Володимира, історія першого охрищення за Аскольда розбивала стрункість оповідання. Тому поволі зісторінок літопису зникло і перше охрищення, і від самого Аскольда залишилися в різних редакціях розірвані відомості. А від першої ієрархії таємничий уривок *Іоакимовського літопису*: "а Михаїл подався до Болгарії, славлячи Бога"... Є цікавий деталь: епізод з посольством до Риму та Царгороду за Аскольда — пізніше оповідання приписало Володимирові.²²

Друге питання — ставлення літопису до Рюрика, Ігоря, Олега — до цього замотаного трикутника, що вже виростає в складнішу геометричну форму чотирикутника — якщо було два Олеги, та п'ятикутника, якщо було два Ігори. Вперше ім'я Рюрика з'являється в літописі наприкінці XI

ст. Це була доба підкорення Новгороду Києву та протесту Новгороду й намагання довести своє першенство перед Києвом. Допомога князям здобувати Київський престіл з Новгороду — Володимир, Ярослав, значне число варязьких вояків у Києві підкреслювали роллю Новгороду. Його багатство, зв'язки зі скандинавськими володарями, все це давало йому підстави добиватися цих прав. Таким чином — хоч невдало проведена — концепція Рюрик, Олег, Ігор встановлювала першенство Новгороду над Києвом, його пріоритет, "ex Nowgorod lux".

Ця "новгородська" орієнтація, що була також і норманською, яскраво проявилася в XII ст. у так званій "третьій" редакції "Повісти временних літ", в якій перероблено не тільки твір Нестора, але й другу редакцію Сильвестра. За автора цієї останньої редакції дехто з дослідників вважає самого Великого князя Мстислава Володимировича або дуже близьку до нього особу. Сам Мстислав з дитинства був взятий до Новгороду й пробув там 25 років, одружений з дочкою шведського короля, а після її смерті — з дочкою посадника Новгороду, тісно зв'язаний з Новгородом та скандинавцями.²³

Ця новгородська патріотична тенденція збіглася з іншою. Після Ярослава швидко розгорталася децентралізація величезної монархії з осередком у Києві. Ліпші державні діячі з допомогою духовенства шукали засобів стримати цей сепаратистський рух, привернути Києву його славу, Великому князеві Київському — його владу та могутність. Одним із головних ідеологічних засобів була ідея єдності князівського роду, монопольних прав його на владу в усій державі. Для цієї мети ім'я напівмітичного князя Рюрика якнайкраще підходило. Підходила ідея переємства влади Ігорем. Очевидно, про Олега, або про двох Олегів знали щось таке, що виключало їх, не зважаючи на славні походи на Царгород. Можливо навіть надто ретельна реставрація поганства? Але факт залишається — виключення Олега з цієї генеалогії князів, що їм надано походження від Рюрика, Рюриковичів.

Не перекинулася ідея культу Рюриковичів на Західню Русь, але якнайбільше відповідала вона ідеології суздальсько-московських князів, ідеології III Риму. Бо вона давала підстави простерти руку не тільки на Київ, а також і на Новгород.

Але залишилися деякі пам'ятки, що не були реформовані, перероблені. Головне місце належить славетному творові митрополита Іларіона, видатному вченому, українському патріоту: *Слову о законі и благодати*, написаному 1051 року. В цьому творі він прославляє Володимира, але ані слова не каже про його походження від Рюрика. Володимир для Іларіона тільки "внук старого Ігоря". Не згадує він і Олега. Не знає Рюрика й чернець Іаків. Славетна пам'ятка — *Слово о*

полку Ігоревім, кінця XII ст. В ній, згадуючи предків сучасних авторів князів, автор називає теж "старого Ігоря", не згадуючи ні Рюрика, ні Олега.²⁴

Таким чином, навіть така стисла аналіза джерел — без упередження, без аберації, дає підстави казати, що вся "генеалогічна концепція" роду "Мономаховичів" не може йти глибше за "старого Ігоря", того Ігоря, що дійсно був батьком Святослава. А якщо ми прийнемо цю, так би мовити, скорочену генеалогію — відпаде концепція "Рюриковичів", а разом з ними єдності всієї "Руси" — від Новгороду до Києва під владою єдиного князівського роду. Так випаде ще одна цеглина із штучної будови "єдиного руського народу" під владою єдиного роду Рюриковичів.

ПРИМІТКИ

1. М. Грушевський, *Історія України-Руси*, т. I, ст. 597.
2. Ці імена братів Рюрика розшифровуються як невдалий переклад речення "Рюрик з вірною дружиною": Синеус sine hus — свій рід. Трувор thru varing — вірна дружина.
Б. Рыбаков, *Древняя Русь; сказания, былины, летописи*, Москва, 1963, ст. 293.
3. М. Taube, *Rome et la Russie avant l'invasion des Tatars*, Paris, 1947, ст. 132.
4. В. Татишев, *История Российская с самых древнейших времен*, М., 1887, т. 1, розд. IV.
5. М. Каратеев, *Из нашего прошлого*, Буенос-Айрес, 1968, ст. 31-32.
6. М. Каратеев, *там же*, ст. 16-17, 28.
7. М. Таубе, *там же*, ст. 15-25.
- П. Ковалевський, *Исторический путь России*, Париж, 1946, ст. 11-12, 104-105.
8. В. Пархоменко, *У истоков русской государственности*, Ленинград, 1924, ст. 83.
- о. Іриней Назарко, *Святой Володимир Великий, володар і христитель Руси-України*, Рим, 1954, ст. 38.
9. Мстислав, Гаральд Володимирович з донькою посадника Завидича, р. 1122; Мстислав Юр'евич з донькою посадника Михалковича, р. 1155.
- Н. Baumgarten, *Genealogies et mariages occidentaux des Rurikides Russes du X s.*, Roma, 1927, Tt V, VI.
10. М. Чубатий, *Княжа Русь-Україна та виникнення трьох східнослов'янських націй*, Нью Йорк, 1964, ст. 45-48.
11. М. Таубе, *там же*, ст. 26-28.
12. І. Холмський, *Історія України*, Мюнхен, 1949, ст. 26.
13. М. Чубатий, *там же*, ст. 40.
14. Н. Полонська-Василенко, "Початок держави України Русі", *Визвольний Шлях*, Лондон, 1962, кн. IV, V, VI. Там подано літературу.
15. о. І. Нагаєвський, *Кирило-Методіївське християнство в Русі-Україні*, Рим, 1954, ст. 9-38.
Н. Полонська-Василенко, *там же*.
16. М. Таубе, *там же*, ст. 46, 105, 128, 130.
- Н. Полонська-Василенко, "Князь Аскольд і перше хрещення Русі", *Рідна Церква*, Карльсруге, ч. 67, 68.
"1100-річчя першого хрещення Русі-України", *Шлях Перемоги*, 1967, чч. 38-40.
17. М. Таубе, *там же*, ст. 45, 46.
18. Б. Рыбаков, *там же*, ст. 177.
19. М. Таубе, *там же*, ст. 133.
20. Б. Рыбаков, *там же*, ст. 172.

21. П. Ковалевський, "Первые пять веков жизни русского народа", *Возрождение*, 1969, ч. 208, ст. 93-94.

22. о. І. Нагаєвський, *там же*, ст. 12-14.

23. Н. Никольский, *Повесть временных лет как источник для истории начального периода русской письменности. К вопросу о древнейшем русском летописании*, в. І. Л., 1930, ст. 28-29.

Б. Рыбаков, *там же*, ст. 216-217, 289-300.

24. о. Иринеї І. Назарко, *Святий Володимир Великий, володар і христитель Русі-України*, Рим, 1954 ст. 199.

Н. Гудзий, *Хрестоматия по древней русской литературе XI-XVII вв.*, Москва, 1952, ст. 32.